

Gülmar Elmar qızı Hüseynova

Bakı Dövlət Universiteti

magistrant

gulnarhuseynova1997@mail.ru

Tapdıq Güləhməd oğlu Həsənov

Bakı Dövlət Universiteti

professor

tapdiqhasan@mail.ru

QUBA RAYONUNDA SƏNAYE SAHƏLƏRİNİN STRUKTURU, ƏRAZİ TƏŞKİLİ VƏ İNKİŞAF DİNAMİKASI

Açar sözlər: sənaye məhsulu, sənaye məhsulunun natura ifadəsi, sənaye strukturu, pərakəndə ticarət, əmtəə dövriyyəsi, idxal məhsulu

The structure, territorial organization and development Dynamics of industries in Guba administrative region

Summary

The article analyzes the structure, territorial organization and development dynamics of industries in Guba administrative region. The analysis of the complex of natural conditions shows that the basis for the development of industries in the region is the efficient use of local raw materials. However, the underutilization of these opportunities has created certain problems in the complex development of industry in the region as a whole. Despite the rich local natural resources and other opportunities, the share of industrial products in total production very little. As a result of statistical analysis, it was determined that in 2010 the retail trade turnover in the administrative region was 194.1 million manat, but in 2019 it increased to 453.3 million manat. This increase was also reflected in the trade turnover per capita. It is clear from the analysis of statistical data of the relevant years that these indicators amounted to 1253.18 manat and 2625.07 manat. It has also helped increase the share of local products. It was determined that currently the share of local products in the retail trade turnover in the administrative region is 78%. The share of imported products in retail trade turnover is only 22%.

Key words: industrial product, in-kind expression of industrial product, industrial structure, retail trade, trade turnover, imported product

Giriş

Azərbaycan Respublikası dövlət müstəqilliyini bərpa etdiyi vaxtdan keçən dövr ərzində ölkənin siyasi, iqtisadi və sosial həyatında köklü dəyişikliklər baş vermiş, yeni təsərrüfat formaları yaradılmış, sənayenin strukturunda ciddi dəyişikliklər baş vermişdir. 1993-cü ildən başlayaraq ölkədə həyata keçirilən iqtisadi siyasət nəticəsində planlı təsərrüfatçılıq formaları ləğv edilmiş, azad bazar prinsiplərinə əsaslanan və dinamik inkişaf etdirilən iqtisadiyyatın əsası qoyulmuşdur. Bu illər ərzində qəbul olunmuş dövlət proqramları və onların uğurlu icrası sayəsində sahibkarlıq fəaliyyəti genişləndirilmiş, yerli və xarici investorlar ölkəyə cəlb olunmuş, yeni və daha perspektivli hesab edilən sənaye zonaları yaradılmış, onların fəaliyyəti isə müasir texnologiyalara və qabaqcıl idarəetmə təcrübəsinə uyğunlaşdırılmışdır. Rəqabətə davamlı məhsul istehsal edən müəssisələr isə öz növbəsində əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsinə və iqtisadi yükün artırılmasına xidmət etmişdir. Lakin görülmə işlər respublika regionlarında mövcud olan problemlərin tam həllinə imkan verməmişdir. Bu məqsədlə daha perspektivli hesab edilən inzibati rayonlarda yaradılması nəzərdə tutulmuş sənaye zonalarının layihələndirilməsi işinin aparılması üçün zəmin yaranmışdır. Çünki bu inzibati rayonların sosial-iqtisadi potensialının daha da artırılmasına və onların inkişafının stimullaşdırılmasına köməklik göstərir, ərazidə mövcud olan problemlərin müasir dövrdə elmi cəhətdən kompleks tədqiqinə şərait yaradar. Respublikamızda belə regionlardan biri də Quba inzibati rayonudur.

Quba inzibati rayonunda sənaye sahələrinin inkişafı, onların sahə strukturunun təkmilləşməsi üçün əlverişli təbii-coğrafi və sosial-iqtisadi baza vardır. Ərazidə kənd təsərrüfatı məhsullarının emalına əsaslanan sənaye sahələrinin inkişaf etdirilməsi əhalinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasında mühüm rol oynayır. İctimai əmək bölgüsündə regionun sənaye və kənd təsərrüfatı sahələri, yerli xammal bazasına əsaslanan yüngül və yeyinti sənayesi, tikinti materialları istehsalı üzrə ixtisaslaşır (5).

Bildiyiniz kimi, yüksək tarixi məna kəsb edən mühitin yaradılması məsələləri, yüksək bədii və mədəni-tarixi keyfiyyətə malik şəhər mühitinin, estetik cəhətdən dəyərli, faydalı təbii landşaftının qorunması məsələlərinin həlli

ilə bağlıdır. Layihələşdirmənin texniki-iqtisadi məsələləri onun reallaşdırılması ilə müəyyən edilir. Yəni, buraya obyektlərin layihələndirilməsi, tikintisi, istismarı və onların inkişafının idarə olunması daxildir. (4, s. 30).

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2014-cü il 21 fevral tarixli 51 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Ərazilərin zonalaşdırılması, tikintisinin növü və miqyası ilə bağlı müfəssəl Qayda”ların 4.4-cü bəndində sənaye zonaları əsasən istehsalatın xüsusiyyətlərindən, istehsal prosesində ətraf mühitə və atmosfərə zərərli tullantıları buraxmasından və digər amillərdən asılı olaraq küləkli yerlərin sayı və küləyin üstünlük təşkil etdiyi istiqaməti nəzərə alınmaqla müəyyən edilir. Sanitar-mühafizə zonaları müxtəlif olan sənaye müəssisələrinin (xüsusilə yeyinti və yüngül sənaye) eyni ərazidə yerləşdirilməsinə yol verilmir (2, s. 302). Buradan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, sənaye zonalarının layihələndirilməsi zamanı ərazinin iqtisadi-coğrafi xüsusiyyətləri mütləq şəkildə nəzərə alınmalıdır.

Sənaye zonalarının layihələndirilməsinin mühüm tərkib hissələrinə təbii-coğrafi şərait, iqtisadi, sosial, ekoloji və s. istiqamətlərdə ərazinin qiymətləndirilməsi və optimallaşdırılması aiddir. Bu istiqamətdə ərazinin təhlili bir başa olaraq iqtisadi coğrafiyaçıların əsas tədqiqat obyektidir. Çünki iqtisadi-coğrafi bilik və bacarıqlar olmadan sənaye zonalarının layihələndirilməsi işini düzgün və kompleks aparması qeyri-mümkündür (3).

Müstəqillik illərində inzibati rayonda sənayenin yeni sahələrinin yaranması onların strukturunda böyük dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Belə ki, əvvəllər ümumi sənaye məhsullarının çox hissəsini verən yüngül və yeyinti sənaye məhsulları istehsalı inzibati rayon mərkəzlərində cəmləşdiyi halda, hazırda sənayenin ərazi təşkili və yerləşdirilməsi prinsiplərində xeyli dəyişikliklər baş vermişdir.

Quba inzibati rayonunda sənayenin ən qabaqcıl, mütərəqqi və perspektivli sahələrini sürətlə inkişaf etdirmək və onların səmərəliliyini əhəmiyyətli dərəcədə artırmaq hesabına regionun təsərrüfatında yaranmış mənfi halların aradan qaldırılmasına, sənaye istehsalının artırılmasına, əmək qabiliyyətli əhəlinin işlə təmin edilməsinə nail olmaq olar. Regionda sənaye istehsalının gələcək artımı üçün təbii-iqtisadi və infrastruktur imkanları çoxdur. Bu imkanlardan lazımi dərəcədə istifadə olunmaması nəticəsində regionda sənayenin kompleks inkişaf etdirilməsində müəyyən problemlər yaranmışdır. Zəngin yerli təbii ehtiyatlar və digər imkanlar olduğu halda burada sənaye məhsulları istehsalında payı cüzdür.

İstehsalın bu və ya digər ərazi daxilində məqsədəuyğun yerləşdirilməsi təbii sərvətlərdən və əmək ehtiyatlarının ixtisas-peşə səviyyəsindən asılı olaraq onlardan səmərəli istifadə edilməsi yolu ilə rayonlarda iqtisadiyyatın yüksək səviyyədə inkişafını nəzərdə tutur. Regionda sənaye sahələri inkişafının əsasını yerli xammal ehtiyatlarından səmərəli istifadə təşkil edir. Həmçinin region yerli tələbatla əlaqədar olan bir sıra sənaye sahələrinin inkişafı üçün də əlverişli şəraitə malikdir.

2019-cu ilin statistikasına əsasən Quba inzibati rayonunda sənaye məhsullarının natura ifadəsində istehsalı elektrik enerjisi (383,8 mln. kVt-saat), çınqıl, qırma daş, xırda çay daşı və çaxmaq daşı (170,6 min ton), meyvə-tərəvəz konservləri (1690,7 ton), xalça və xalça məmulatları (0,05 min m²) ilə təmsil olunur (1).

Qeyd edilməlidir ki, cüzi də olsa xalça və xalça məmulatlarının istehsalı istisna olmaqla digər sənaye sahələrində 2010-2019-cu illər ərzində artım tendensiyası nəzərə çarpmışdır. Lakin metal qapı və pəncərə blokları 2016-cı ildə 39 ədəd, konservləşdirilmiş pomidor (tomat) 2017-ci ildə 129,4 ton olmuşdur (cədvəl 1). Hazırda isə bu müəssisələrdə sənaye məhsulları istehsal edilmədiyi üçün onların statistikasını aparılmır. Bu da regional sosial-iqtisadi inkişaf baxımından böyük problemlər deməkdir.

Cədvəl 1

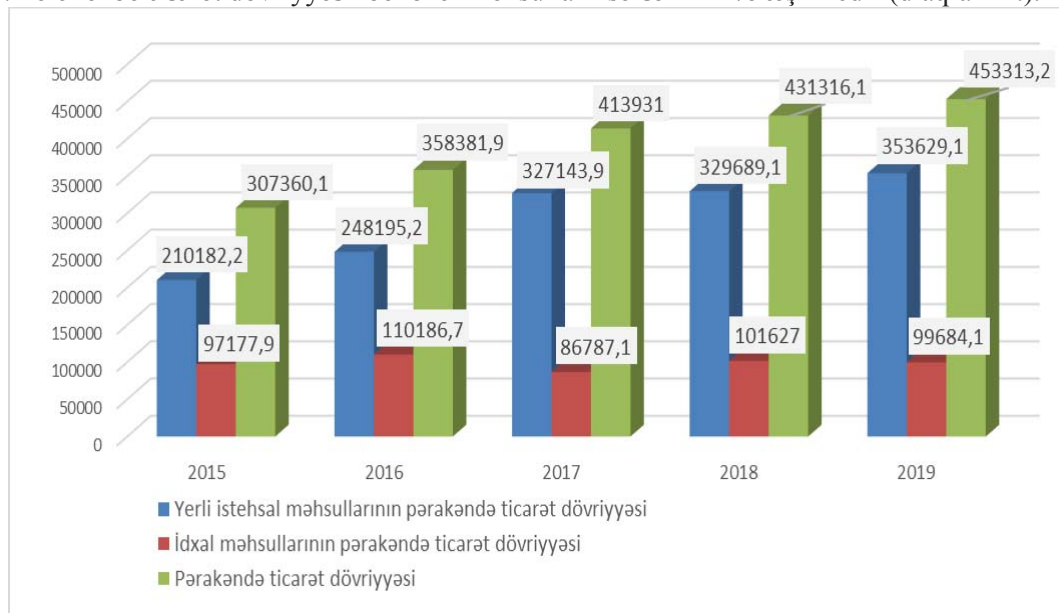
Quba inzibati rayonunda sənaye məhsullarının natura ifadəsində istehsalı

Göstəricilər	2010	2015	2016	2017	2018	2019
Elektrik enerjisi, mln. kVt-saat	231,2	345,0	340,5	384,2	337,4	383,8
Çınqıl, qırma daş, xırda çay daşı və çaxmaq daşı, min ton	92,7	33,5	24,3	76,8	97,4	170,6
Meyvə-tərəvəz konservləri, ton	795,0	1200,0	1627,0	1895,2	1105,7	1690,7
Xalça və xalça məmulatları, min m ²	0,07	0,09	0,05	0,05	0,04	0,05
Metal qapı və pəncərə blokları, ədəd	-	-	32	-	-	-
Konservləşdirilmiş pomidor (tomat), ton	-	-	-	129,4	-	-

Mənbə: Azərbaycanın regionları, statistik məcmuə. Bakı: DSK, 2020, s. 434

Quba inzibati rayonunda sənaye məhsullarının natura ifadəsində istehsalına nəzər salsaq görürük ki, müvafiq illər üzrə artım olsa da bu ciddi xarakter daşmır. Lakin pərakəndə ticarət dövrində bu göstərici

özünü başqa tərəfdən sübut edir və pərakəndə ticarət dövriyyəsi daim artmışdır. Belə ki, 2010-cu ildə inzibati rayonda pərakəndə ticarət dövriyyəsi 194,1 mln manat olduğu halda, 2019-cu ildə artaraq 453,3 mln manata çatmışdır. Bu göstərici özünü əhalinin hər nəfərinə düşən əmtəə dövriyyəsində də göstərmişdir. Müvafiq illərin təhlilində göstəricilər 1253,18 manat və 2625,07 manat təşkil etmişdir (1). Bu həmçinin yerli istehsal məhsullarının xüsusi çəkisinin artmasına da köməklik göstərmişdir. Hazırda inzibati rayonda pərakəndə ticarət dövriyyəsində yerli istehsal məhsullarının xüsusi çəkisi 78%-dir. Deyə bilərik ki, bu olduqca böyük rəqəmdir. Pərakəndə ticarət dövriyyəsində idxal məhsulları isə cəmi 22% təşkil edir (diaqram 1.).

Mənbə: Azərbaycanın regionları, statistik məcmuə. Bakı: DSK, 2020, s. 430

Diaqram 1. Quba inzibati rayonunda yerli istehsal və ixrac məhsullarının pərakəndə ticarət dövriyyəsi, min manat

Qeydə alınan bu göstəricilərə baxmayaraq, Pərakəndə ticarət dövriyyəsinin ölkənin ümumi pərakəndə ticarət dövriyyəsində xüsusi çəkisi 1,46%-dən 1,15%-ə düşmüşdür. Bunlardan başqa, Quba inzibati rayonunda şərabçılığın, mineral su doldurulması və alkoqolsuz içkilər istehsalının xeyli genişləndirilməsi ilə əlaqədar olaraq şüşə qablar istehsalı da regionun sənaye quruluşunda əhəmiyyətli yer tutmalıdır.

Quba inzibati rayonunda sənaye sahələrinin strukturu, ərazi təşkili və inkişaf dinamikasını təhlil etdikdə biz aşağıdakı nəticəyə təkliflərə gəlmişik.

-Quba inzibati rayonunda ilk öncə sənaye zonalarının layihələndirilməsinin təbii və iqtisadi-coğrafi inkişaf xüsusiyyətlərini müəyyən edilməlidir.

-Quba inzibati rayonunun təbii resurs potensialı öyrənilməklə sənaye zonalarının layihələndirilməsi imkanlarını tədqiq edilməlidir.

-Quba inzibati rayonunda müasir şəraitdə sənaye sahələrinin strukturu və ərazi təşkili müasir üsullarla öyrənilməlidir.

References

1. Regions of Azerbaijan, statistical collection. Baku: DSK, 2020, p. 434.
2. Town-planning and construction code of the Azerbaijan Republic (set of normative-legal acts). Baku: Law Broadcasting House, 2019, 420 p.
3. Hasanov T.G. Karimli Y.S. District and city planning. Baku: "Cooperation Publishing House", 2014, 330 p.
4. Huseynov F.M., Agazade R.R., Mikayilova M.N. Urban planning theory. Baku: "Memar Publishing-Printing" LLC, 2008, 240 p.
5. Imrani Z.T. Guba-Khakhmaz economic region. Baku: Elm, 2007, 172 p.

Göndərilib: 19.04.2021

Qəbul edilib: 20.04.2021

Zümrüd Hadı qızı Hüseynli

Bakı Mühəndislik Universiteti

magistranı

Zumrud.huseynli98@gmail.com

AZƏRBAYCAN İQTİSADI İNKİŞAFIN MALİYYƏLƏŞMƏSİNDƏ VERGİLƏRİN ROLU**Açar sözlər:** *iqtisadi inkişaf, vergi, maliyyə sistemi, dövlət tənzimlənməsi, iqtisadi potensial***The role of taxes in financing economic development. Potential opportunities in azerbaijani economy
Summary**

At the moment, Azerbaijan has adopted the tax practice of stimulating business activity mainly from countries that are mainly focused on imports. However, all the provided benefits in tax legislation for innovation are of an episodic nature, since they do not cover the entire cycle of the innovation process, and enterprises, in principle, are neutral to innovative behavior.

Taxes can be an element of the mechanism that regulates demographic processes, youth policy, and other social phenomena. It is also possible to regulate consumption with the help of taxes. For example, such a tax as excise, along with ensuring the revenue side of the budget, and especially its high size, affects the demand and purchasing power of the population.

Key words: *economic development, taxation, financial system, government regulation, economic potential***Giriş**

Azərbaycanda vergi sisteminin dövlət tənzimlənməsi prosesi iqtisadiyyatın real sektorunda yerləşən müəssisələrin iqtisadi vəziyyəti ilə sıx əlaqəli olmalıdır. Məsələn burasındadır ki, gəlirlilik səviyyəsinin aşağı düşdüyü, iflas prosesinin də açıq və ya gizli şəkildə sürətləndiyi sənaye sahəsindəki müəssisələrin sayının artmasında müəyyən dərəcədə artım müşahidə olunur. Bu vəziyyətdə sahibkarlar və iş adamları üçün kapitalın kölgə iqtisadiyyatına keçməsinə imkan verməyəcək vergi şərtləri yaratması lazımdır, çünki bu cür kapitalın leqallaşdırılması prosesi olduqca çətinidir. (7)

Son illərdə vergi orqanları bəzi sərt tədbirlər həyata keçirmələrinə baxmayaraq, vergi yığımının bütün problemlərini həll edə bilməmişlər. Bu gün Azərbaycanda nəzarət daha sadə, istifadəsi sahibkarlar və müəssisələr üçün rəşional iş qurulması üçün gəlirin artırılmasına kömək edən bir vergi sisteminə ehtiyac var. Onu da vurğulamaq istərdim ki, müəyyən sahələrin inkişafı və ya dirçəlişə üçün şərait yaradan bəzi vergi sistemlərinin nəzərə alınması çox vacib olardı.

Hazırda Azərbaycanın iqtisadi inkişafı potensialının çox hissəsi Bakıda və qismən ətraf bölgələrin payına düşür. Bölgə iqtisadiyyatını canlandırmaq və xarici investorları cəlb etmək baxımından vergi sistemi daha həssasdır. Xarici investorlar və iş adamları ən çox gəlir gətirən sahələrə sərmayə qoyduqları üçün, əmanətlərinin lazımi təhlükəsizliyini təmin edərək sərmayələrini ən ucqar, geri qalan bölgələrə, xüsusən sərhədyanı bölgələrə qoymaları üçün belə şərait yaratmalıdırlar. Fikrimcə, xarici firma və müəssisələrin, o cümlədən Azərbaycandan olan iş adamlarının bölgələrdə fəaliyyətini stimullaşdırmaq üçün kifayət qədər əlverişli vergi şərtləri (vergi azadolmasına qədər) yaratmaq və eyni zamanda bəzilərinə şərait yaratmaq lazımdır.

Vergi sistemindən Azərbaycanın iqtisadi inkişafının amili kimi istifadə olunması xarici təcrübənin öyrənilməsinə tələb edir. Bu baxımdan, ümumiyyətlə, iyirminci əsrin ikinci yarısında vurğulanmalıdır. Vergi sisteminin tənzimlənməsi yolu ilə investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılmasının iki əsas mərhələsini müəyyənləşdirdi - bunlar 50-70 və 80-90-cı illərdir (6, s. 51).

Məhz 50-ci illərdə aparıcı ölkələr büdcənin maliyyələşdirilməsindən və konkret sənaye sahələrində və ayrı-ayrı müəssisələrdə istehsalın texniki cəhətdən yenidən təchiz edilməsi proseslərini subsidiyalaşdırmaqdan özəl firma və şirkətləri bu xərcləri müstəqil şəkildə həyata keçirməyə təşviq edən vergi və kredit metodlarına keçməyə başladılar. 50-70-ci illər dövrü aktiv istifadə və vergi güzəştləri və imtiyazlarının həcmində artım dövrü oldu. 1980-ci illərin əvvəllərində məlum oldu ki, bir sıra səbəblərə görə bu vergi tətbiqetmə artıq investisiya siyasətinin təsirli bir tənzimləyicisi rolunu oynamağa qadir deyildi. Şirkətlər tez-tez investisiya layihələrinin icrasını istehsalın genişləndirilməsi və modernləşdirilməsinin strateji hədəfləri ilə deyil, əlavə vergi güzəştləri əldə etmək imkanı ilə əlaqələndirməyə başladılar. Şirkətlərin vergiyə cəlb edilməsi, iqtisadi cəhətdən deyil, vergi səbəbi ilə investisiyalarını və balanslaşdırmalarını stimullaşdırdı.

Bütün bunlar investisiyaların keyfiyyətinə və mənbələrin ayrılmasına mənfi təsir göstərmişdir. 1980-ci illərdəki vergi sistemindəki islahatlar sənaye investisiyaları üçün bir sıra güzəştlərin ləğvi ilə xarakterizə olunurdu. İnvestisiya vergisi güzəştə kəsildi və sonra ləğv edildi, vergi güzəştləri azaldıldı və şərtlər məhdudlaşdırıldı, bu da amortizasiya silinmələrinin məbləğini süni şəkildə artırmağa imkan verdi. Eyni zamanda, Qərb iqtisadçıları şirkətlərin tədqiqat və inkişaf etdirmə fəaliyyətləri üçün vergi güzəştləri probleminə əhəmiyyətli dərəcədə diqqət yetirdilər ki, bu da təkcə maliyyə dəstəyini deyil, yenilik prosesinin həddindən artıq nöqtələrini, fundamental tədqiqatları da təsir etdi (9). Habelə, bu proseslər öz növbəsində yeniliklərin birbaşa istehsalata tətbiqi və paylanmasına təsir göstərdi. Sənayeləşmiş ölkələr şirkətlər və universitetlər arasında əməkdaşlığı gücləndirmək üçün vergi güzəştlərindən istifadə etməyə başladılar. Gəlir vergisi səviyyəsindəki azalma kiçik innovasiya firmalarının kütləvi görünüşünə əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Korporasiyaların elmi və texniki fəaliyyətinin yeni spesifik sahələri götürüldükdə bütöv bir fayda sistemi meydana çıxdı (5).

Xarici investisiya siyasəti hazırlayarkən keçid iqtisadiyyatı olan ölkələrin vergi yurisdiksiyası və vergi təşviqləri məsələlərini də nəzərə almaları lazım olduğu vurğulanmalıdır. Bir şirkət xarici bir törəmə müəssisənin yaradılması və ya genişləndirilməsi yolu ilə xarici sərmayə qoyarsa, çox güman ki, müxtəlif ölkələrin vergi yurisdiksiyaları üst-üstə düşəcəkdir. Bu səbəbdən Azərbaycanın 33 ölkə ilə ikiqat vergitutmanın qarşısını almaq üçün bağladığı müqavilələr böyük əhəmiyyət kəsb edir və digər ölkələrlə müqavilələrin bağlanmasına hazırlanır. Bu müqavilələr birləşmiş xarakter daşıyır - rezident mənbəyidir.

Vergi dərəcələrini aşağı salmaqla investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması, əsasən “vergi tətilləri” şəklində olur və bu, ilkin dövrdə kapital qoyuluşlarına vergi güzəştlərini nəzərdə tutur. Vergi bazası amortizasiya metodları, öhdəliklər, kapital mənfəətinin idarə edilməsi, vergi kreditləri, inventar və gəlir qiymətləndirmə metodları və məzənnə itkiləri üzrə ehtiyatlardan istifadə etməklə hesablanır. Əksər sənayeləşmiş ölkələr və bir çox inkişaf etməkdə olan ölkələr son iyirmi ildə sürətləndirilmiş amortizasiya, kapital qazancından azad olmalar və ya kapital qazancı və investisiya vergisi kreditləri kimi tədbirlərdən istifadə etdilər və bu da vergi bitərəfliyini gündəmə gətirdi (2, s. 12).

Bu təşviqlərdən bəziləri investisiyaların artırılmasına yönəldilmiş olsa da, bu investisiyalar istənilən iqtisadi böyüməyə səbəb olmur. Bunun səbəbi olduqca aydındır və son illərdə ciddi bir araşdırma predmetinə çevrilmişdir: bu cür təşviqlər, fərqli sənaye sahələri, aktivlər, maliyyələşdirmə üsulları və mülkiyyət formaları arasında kapitalın səmərəsiz bölgüsünə səbəb olan vergi fərqliliyi yaradır.

Xarici investisiyaların yerləşdiyi ölkə hansı fəaliyyətlərin vergiyə cəlb olunacağını müəyyən etməlidir (başqa sözlə, bir müəssisənin vergi obyektinə çevrilməsi üçün minimum fəaliyyət həcmi nə qədər olmalıdır və ondan vergi ödəməsi tələb oluna bilər). Ümumiyyətlə belə hallarda “daimi müəssisə” meyarı tətbiq olunur, lakin tərifləri dəyişə bilər. Bütöçə gəlirləri baxımından kapital idxal edən ölkələrdə xarici investorların vergi əhatə dairəsini maksimum dərəcədə artırmaq üçün açıq bir təşviq var. Bununla yanaşı, bu, kifayət qədər əhəmiyyətli ola biləcək “kiçik” fəaliyyətlərdən vergilərin qiymətləndirilməsi və toplanması xərclərini əhatə etmir.

Bununla yanaşı, Azərbaycan iqtisadiyyatının xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla, yaxın gələcəkdə vergi güzəştləri ilə yanaşı xarici investisiyaların güzəştli vergiyə cəlb edilməsi məsləhətdir. Keçid vergi sisteminin əsas hədəflərindən birinə, yəni milli istehsalın stimullaşdırılmasına nail olmaq üçün tam hüquqlu bazar subyektlərinin formalaşmasına töhfə verməli və bununla da rəqabət mühiti yaratmalı və bu da milli iqtisadiyyatda xarici investorlar böyük dərəcədə iştirakını təmin edə bilərlər (1).

Xarici təcrübənin də sübut etdiyi kimi, xarici kapitalın cəlb edilməsində ən vacib amillərdən biri, əlverişli hüquqi mühitin, investorların maraqlarının ən təsirli şəkildə qorunması üçün şərait yaradan sabit bir qanunvericilik bazasının olmasıdır. İnvestisiya mühitinin çox vacib bir hissəsi vergi rejimidir. Xarici investisiyaları cəlb etmək üçün müxtəlif vergi güzəştlərindən istifadə etmək lazımdır. Kapital idxal edən ölkələr tərəfindən tətbiq olunan vergi güzəştlərinin növləri iki prinsipə görə bölünə bilər (2).

Birincisi, vergi dərəcələrinin azaldılması və ya vergi güzəştləri və ya vergi bazasından endirimlərə imkan şəklində təşviqlərdir. İkincisi, vergi sisteminə investisiya təşviqinin ümumi xarakter daşıdığına və yerli və xarici investorlara şamil oluna biləcəyinə və ya yalnız xarici investorlara yönəldilməsinə aid təşviqlərdir.

Ümumiyyətlə, Azərbaycana xarici investisiyaların cəlb edilməsi üçün iki elementə diqqət yetirmək lazımdır: xarici investorlar üçün minimal vergi güzəştləri ilə vergi sisteminin sadəliyi və vergi siyasətinin digər ölkələrlə - kapital idxalçıları və kapital ixracatçıları ilə əlaqələndirilməsi. Bu oriyentasiyanın səbəbləri aşağıdakılardır (3).

-Birincisi, xarici investorların cəlb edilməsi daha çox sabit bir makroiqtisadi mühit, şəffaf tənzimləmə sistemi və mənfəətin geri qaytarılması üçün məhdudiyyətlərin olmamasıdır.

-İkincisi, mənfəətin idxal-ixracının vergiyə cəlb edilməsi ilə bağlı problemlər çox mürəkkəbdir.

-Üçüncüsü, müəssisələrdə yatan ümumi vergi yükü (bildiyiniz kimi, iqtisadi artım vergi yükü ilə tərs mütənasibdir) yalnız ev sahibliyi edən ölkənin deyil, həm də baş idarənin yerləşdiyi ölkənin vergi qanunvericiliyindən asılıdır. şirkət yerləşir.

Çox güman ki, vergi siyasətinin düzgün koordinasiyası olmadan ya vergi güzəştləri əhəmiyyətini itirəcək, ya da kapital idxal edən ölkədəki vergi bazası azalacaq və ya hər ikisi eyni zamanda baş verəcəkdir.

Neft sektorunun vergilər probleminin həlli də bu gün respublikanın ən vacib vəzifələrindən biridir. Neft sektorunda yüksək vergi yükünün olmasına baxmayaraq, bu sahə davamlı inkişaf edir, lakin bununla belə, neft məhsullarının qiymətinin artmasına səbəb olur və həlledici təsir göstərir, təkcə ayrı-ayrı sektorların iqtisadiyyatın, həm də bütövlükdə iqtisadiyyat sektorunun canlanmasının qarşısını alır. Bu səbəbdən, bu arqumentləri nəzərə alaraq, neft sektoruna vergi yükünü azaltmaq lazımdır. Hər şeydən əvvəl, bu sektorda əksiz vergilərinin tənzimlənməsi lazımdır. Vergi dərəcəsinin səviyyəsini təyin edərkən neft bazarındakı vəziyyəti nəzərə alaraq neftin uzunmüddətli orta qiymətini götürmək və vergi təxirə salınması ilə fərqi məhdudlaşdırmaq lazımdır. Bu vaxtında görülməyə, maşınqayırma, yüngül, qida və yanacaq-energetika sektorunun məhsullarından istifadə edən və vergi yükünü avtomatik olaraq ötürən digər sahələrin inkişafını təmin etmək problemi yarana bilər.

Eyni dərəcədə vacib bir problem kölgə iqtisadiyyatının leqallaşdırılması problemidir. Azərbaycanın müstəqillik qazanması, bazar iqtisadiyyatına keçməsi, bütün bunlar kölgə iqtisadiyyatının ləğvinə səbəb olmadı. Kölgə iqtisadiyyatının leqallaşdırılmasına daha ciddi diqqət yetirmək lazımdır. Burada, ilk növbədə, kölgə iqtisadiyyatının “işgüzar dairələri” tərəfindən vergilərin ödənilməsinin hüquqi mexanizmləri və prosedurları üzərində düşünmək lazımdır. Hər halda, soydaşlarımızın qoyduqları “kölgə investisiyaları” respublika üçün xarici ölkələrin daha sərt şərtlərlə qoyduğu investisiyalardan daha sərfəli olacaqdır.

Hazırda vergi sisteminin tənzimlənməsində ən kəskin problem vergi yığıcı və vergidən yayınmadır. Bir çox mütəxəssis, alim və hətta yüksək rütbəli məmurlar bunun əsas səbəbi olaraq yüksək vergi dərəcələrini göstərir. Əlbəttə, vergidən yayınma ilə yüksək vergi dərəcələri arasındakı birbaşa əlaqəni inkar etmək olmaz. Bununla yanaşı, eyni zamanda həqiqətdir ki, vergi yükünün “ağır və ya yüngül” olmasından asılı olmayaraq vergidən yayınma ehtimalı varsa, vergi ödəyicisi bu fürsətdən istifadə edəcəkdir (8). Başqa sözlə, vergi qanunvericiliyində ziddiyyətlər, qeyri-müəyyənliklər olduğu kimi vergi orqanlarının işinin təşkilində səhvlər olduğu müddətdə vergi yükünün artması və ya azalması bu məsələ üçün ciddi bir məna daşımayacaqdır.

Nəticə

İqtisadiyyatda davam edən struktur dəyişiklikləri nəticəsində investisiyalardan vergi tutma praktikasına yenidən baxılması zəruridir. Hər şeydən əvvəl, struktur yenidənqurma, milli iqtisadiyyatın maraqları baxımından bir sıra zərərli sahələrin bağlanması və bütün digər müəssisələrlə yanaşı, onlara birbaşa bərabər fayda verilməsini tələb edir və bu, daha da artırır bilər iqtisadiyyatdakı qeyri-mütənasibliklər və deformasiyalar. İkincisi, həm büdcə hesabına, həm də müəssisənin öz vəsaiti hesabına real investisiya imkanlarını nəzərə almaq lazımdır. İqtisadiyyatımız bazar iqtisadiyyatı yoluna qədəm qoyduğundan, ölkə iqtisadiyyatını dirçəltmək üçün xarici investisiyaların cəlb edilməsinə yönəlmiş yanaşma vergi sisteminin tənzimlənməsində həlledici hesab olunur.

2006-2014-cü illər ərzində bütün maliyyə mənbələri nəzərə alınmaqla Azərbaycan iqtisadiyyatına 104,9 milyard dollar sərmayə qoyulmuşdur. bunlardan: 29.9 milyard dollar (28.5%) - xarici investisiyalardır. Bu müddət ərzində Azərbaycanda 1174 xarici investisiyalı müəssisə fəaliyyət göstərərək və bütün vergilərin təxminən 20% -ni təşkil edir (4).

Həm də keçid iqtisadiyyatı olan ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, Azərbaycanın keçid iqtisadiyyatını stimullaşdırmaq üçün inkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatı olan ölkələrin formalaşması və tənzimlənməsi sahəsində qəbul etdiyi bəzi məqamlarla kifayətlənmək kifayət deyil. vergi sistemi. Kiçik və orta sahibkarlığı dəstəkləmək və inkişaf etdirmək mexanizminin əsas əlaqələrindən biri də yuxarıda qeyd olunduğu kimi vergi sistemidir. Bazar iqtisadiyyatı inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, vergi sistemində islahatların kiçik və orta sahibkarlığın gücləndirilməsinə və dəstəklənməsinə yönəlmiş məqsədyönlü bir proqrama ehtiyac duyulur (7).

Şübhəsiz ki, Vergi Məcəlləsi bir ölkənin ümumi iqtisadi artımından daha çox büdcə prosesi ilə əlaqəlidir. Buna görə vergi ödəyicilərinə vergi güzəştlərinin verilməsi probleminə, bununla yanaşı - respublikanın büdcəsinin formalaşması probleminə ciddi yanaşmaq lazımdır.

References

1. Musayev A., Kalbiyev Y.A. Tax service of the Republic of Azerbaijan: reforms and results. Baku, 2012.
2. Mammadov F., Musayev A., Sadikhov M., Y, Rzayev Z. Taxes and taxation. Baku, CBS, 2010.
3. Kalbiyev Y.A. Conceptual bases and practical aspects of tax policy. Baku, Science. 2012
4. Pashayev Z.Sh. Tax policy and evaluation of its effectiveness. Baku, University of Economics. 2018.
5. Zlobina L.A., Stazhkova M.M. Optimization of taxation of the economic entity. Moscow, 2013.
6. Panskov V.G. Taxes and the tax system. Moscow, 2016. p. 51
7. Petty W., Smith A., Richardo D., Keynes J., Friedman M. Classics of economic thought: Compositions. Moscow, EXMO-Press, 2010.
8. Rusakova I.G. Taxes in developed countries. M., Finance and Statistics, 2011.
9. Chernik D.G., Pochinok A.P., Morozov V.P. Basics of the tax system. Textbook for universities. M., Finance, UNITY, 2008

Rəyçi: dos. E.Süleymanov

Göndərilib: 19.04.2021

Qəbul edilib: 20.04.2021